

ÜSKÜDAR TEKKELERİNİN SON ŞEYHLERİ

MEHMED AKİF KÖSEOĞLU

Araştırmacı Yazar

Dibace

XVIII. asır sonlarından 1925 yılına kadar geçen süre içerisinde tekkelere ait listelerin verildiği kaynaklara göre bugünkü ilçe sınırları dikkate alındığında Üsküdar'da 76 ayrı tekke tespit edilebilmektedir. Türkiye'de 13 Aralık 1925 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun uyarınca tekkelere kapılarına kilit vuruldu. Bu tarihte Üsküdar'da faaliyet gösteren 49 tekleden 11'i Halvetiyye'ye, 10'u Celvetiyye'ye, 7'si Kadiriyye'ye, 5'i Nakşibendiyye'ye, 5'i Rıfaiyye'ye, 4'ü Bedeviyye'ye, 3'ü Sa'diyye'ye, 2'si Bayramiyye'ye, biri Bektaşiiyye'ye ve biri Mevleviyye'ye mensuptu. Bu tekkelerde postnişin olan şeyhlerin de silsileleri incelendiğinde aynı tarikat içinde de farklı kolların bulunduğu ve bu sebeple Üsküdar'da çok zengin bir tasavvufi hayatın yaşandığı anlaşılmaktadır.

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Halvetî Şeyhleri

1925 yılına gelindiğinde Halvetiyye'nin farklı kollarına ait 11 tekke faal durumdaydı.

Sultan 3. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından büyük bir külliye halinde Mimar Sinan'a m.1583/h.991 yılında inşa ettirilen yapının bir bölümü de Valide-i Atfık Tekkesi'dir. Tekkenin ilk şeyhi Halvetiyye'den Fişne Muhammed Efendi'dir. Fişne Muhammed Efendi, Tabîbzâde'nin *Silsilename*'sinde Abdurrahman b. İbrahim Ezelîzâde'nin halifesi olarak gösterilirken¹ Ayvansarayî Hüseyin Efendi'nin Hadîkatu'l Cevâmisi'nde Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halifesi olarak kayıtlıdır.² Karabaş-ı Velî (Ali Alâeddîn Atvel) m.1674/h.1085 yılında bu tekkenin şeyhi oldu. 4 sene kadar Limni adasında sürgün hayatı yaşadı. Bu dönemde Şeyh Niyazi-i Mısrî de o adada sürgündeydi. Karabaş'ı

Velî'nin hücreleri ve sağındaki halifeleri Hasan Ünsî Efendi ile Muhammed Nasuhî Efendi'nin hücreleri tekkeler seddolunana kadar muhafaza edilmişti. Tekkenin son döneminde medrese olarak kullanılması ve savaş dönemindeki muhacirlerin yerleştirilmesi Hüseyin Vassaf tarafından şu şekilde tenkîd edilmiştir: "Ahîren medrese hâline kalb olunmuş, medreseler ilgâ edilince muhacirîn iskânına tahsîs kılınmıştır. Zevâyâ, esasen ehl-i tarîkate cilvegâh olmak üzere yapılmış, ona göre vakfiyeler tertîb ile hazîne-i hükûmete bâr edilmemiş iken bu halde kalmasını gönlüm arzu etmemektedir. Vâkıa tahsîl-i ulûm için çalışan evlâd-i vatanın gayesi ve muhacirîn iskânı yüzünden takib edilen fikrin mahsulü mehâsine taalluku itibarıyla hoş görülmesi tabîi ise de boş nice medreseler, kâbil-i iskân nice mesâkin ve var iken bu zaviye-i mübarekenin intikaline zemîn bulunması, tarîkat âleminden zevk almayan ve her tarîka düşman kesilen alâkadârların ve zevk-ı ma'nâdan dûr kalmış bîçârelerin mahsul-ı i'râzı olduğunu kabul etmemek de pek ziyade safderûnluğa mahmûl olunur."³ Tekkenin son şeyhi Mustafa Sîret Efendi m.1865/h.1282 yılında Fatih, Sofular Mahallesi'nde Ekmel Tekkesi'nde dünyaya geldi. Dedesi Ömer Fuadî Efendi, Ekmel Tekkesi'nin ilk Şa'bânî şeyhi olup Mustafa Sîret Efendi'nin babası Abdullah Rüşdî Efendi de bu tekkede şeyhlik yapmıştı. Mustafa Sîret Efendi, m.1901/h.1319 yılında amcasının oğlu Yusuf Salâhaddin Efendi'yle Ekmel Tekkesi'nin ortak meşihatine tayin olundu. 1918-1920 yılları arasında Meclis-i Meşayih azâlığı yaptı. 2 Zilhicce 1338 (17.8.1920) tarihli Sultan Vahidüddin beratıyla Üsküdar, Valide-i Atîk Tekkesi şeyhliğine ve camiin vaizliğine tayin olundu ve bu vazifesini 1925 yılına kadar sürdürdü. Haziran 1925'te Üsküdar Müftülüğü vazife kalemi mümeyyizliğine de tayin edilmişti.⁴ Vefatında Karacaahmed Kabristanı'na hattatlar sofası karşısına defnedildi.

Karabaş-ı Velî'nin halifesi Seyyid Muhammed Nasuhî Efendi m.1688/h.1099 yılında Yeniçeri Ağası Moralı Hasan Paşa tarafından yaptırılan⁵ tekkede irşada başlamıştır. Sâdık Vicdânî silsileleri verdiği eseri Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye'de Halvetiyye'nin Karabaşîyye kolundan Seyyid Muhammed Nasuhî Efendi'yle birlikte Nasuhiyye isimli bir kol ayrıldığını kaydetmektedir.⁶ Tekkenin sonraki şeyhleri Seyyid Muhammed Nasuhî Efendi'nin neslinden gelmiş olup 1925'te Ahmed Kerâmeddin Efendi postnişindi. M.1858/h.1274 yılında doğan Ahmed Kerâmeddin Efendi, babası Muhammed Şemseddin Efendi'den hilafet almıştır. Şemsü's-Sabûhî fi Menâkıbı Pîr Nasûhî isimli eserinde Şeyh Şa'bân-ı Velî'den Seyyid Muhammed Nasuhî Efendi'ye ve sonrasında 1925'e kadar gelen silsile ve hulefa konusunda malumat bulunmaktadır.⁷ Bir süre Meclis-i Meşayih âzâlığında bulunmuş, tekkelerin seddolunması sonrası günlerini tekkenin meşrutasında geçirmiştir. Bestekâr ve Fatih Noteri Zeki Arif Ataerğın ve Üsküdar, Mihrimah Sultan Camii imamı Nafiz Uncu dervişânı arasındaydı. 4 Mart 1934 (18 Zilkade 1352) tarihinde vefat etmiş ve Karacaahmed Kabristanı, 1. adada Şair Nabî'nin kabri yakınında yeni oluşturulan aile kabristanına defnedilmiştir. Pîr Muhammed Nasuhî Efendi'nin validesinin

Bandırmalı
Tekkesi Şeyhi
Yusuf Fahir
Ataerin
kabri

kabri de bu kabir yanına nakledilmiştir. Oğlu Ruknüddin Nasuhioğlu İçişleri ve Adalet Bakanlığı yapmıştır.

Büyük Selim Paşa Caddesi, Nalçacı Hasan Sokağı'nda bulunan Nalçacı Halil Efendi Tekkesi önce Halvetiyye'nin Ahmediyye koluna bağlı olarak kurulmuş, Mudurnulu Muhammed Tulûf Efendi'yle (v.1757) birlikte Halvetiyye'nin Şa'bâniyye koluna intikal etmiştir. Muhammed Tefvik Bosnevi'den feyz alan Mustafa Enver Bey'in postnişin olmasıyla Kuşadaviyye kolu bu tekkede temsil edilmeye başlanmıştır. Tekkenin son şeyhi İhsan İyisan m.1873/h.1290 yılında doğdu. Mustafa Enver Bey'in oğlu ve Ya'kub Han Kaşgarî'nin damadıdır. İhsan Efendi'nin hocaları arasında Acıbadem Selâmî Ali Efendi Tekkesi şeyhi Muhtar Efendi, Bandırmalı Tekkesi zâkirbaşısı Paşa Mehmed, Valide-i Atîk Tekkesi şeyhi Şerefeddin Efendi'nin kardeşi Âgâh Bey, Sünbülî Hankahı zakirbaşısı Sinan Dede ve dayısı Behlül Efendi sayılabilir.⁸ Ağabeyi Muhammed Tayyar Bey'den hilafet almış, kendisinin vefatıyla da m.1910/h.1328 yılında postnişin olmuştur. Tekke binası I. Cihan Harbi esnasında askerlerin ikametine tahsis edildiğinden harap duruma düştü. 1925 sonrasında İstanbul Kadastro Heyetleri Riyaset Kalemî'nde çalıştı. 19 Ocak 1949 (19 Rebiu'l-evvel 1368) tarihinde vefat etmiş ve Eyyûb Sultan Kabristanı'na defnedilmiştir.

Günümüzde Üsküdar İtfaiyesi'nin bulunduğu yerde Safvetî Efendi Tekkesi faaliyet gösteriyordu. Halvetî-Gülşenî meşayihından Ali es Safvetî Efendi⁹ tekkenin ilk şeyhi olup Muhammed Mes'ud Efendi'nin postnişin olmasıyla Halvetiyye'nin Nasuhiyye koluna intikal etmiştir.¹⁰ Tekkenin son şeyhi Mehmed Said Özok m.1856/h.1273 yılında Üsküdar'da doğdu. Safvetî Efendi Tekkesi şeyhi Abdu'r-rahim Şükri Efendi'nin oğlu olup ağabeyi Şeyh Mes'ud Efendi'nin m.1878/h.1295 vefatı üzerine tekkenin şeyhi oldu. Mutafzade Ahmed Efendi, Hacı Faik Bey, Hacı Nafiz Bey ve Bandırmalı Tekkesi zâkirbaşısı Paşa Mehmed'den istifade etti. Hüdayî ve Nasuhî Asitanelerinde zakirbaşılık yapmıştır.¹¹ Tekke şeyhliğinin yanı sıra 39 sene Harbiye Nezareti'nde memur olarak çalıştı. Nisan 1945'te İzmir'de vefat etti¹² ve Karacaahmed Kabristanı'na defnedildi. Deniz kaptanı Nasuhi Özok ve mimar Mesud Özok oğulları, Prof. Dr. Gülten Kazgan ise torunudur.

Çinili Hamam karşısında Halvetî-Ramazanî şeyhlerinden Ümmî Ahmed Efendi tarafından tesis edilen tekke 18. asrın ikinci yarısından itibaren Halvetiyye'nin Şa'bâniyye koluna intikal etmiştir. 1925 yılına gelindiğinde Mustafa Hayreddin Efendi'nin şeyh olduğu¹³ tekke, günümüzde arsa halinde olup şeyhlere ait kabir şahideleri kırılmış vaziyette kaderlerine terk edilmiş durumdadır.

Valide-i Atîk Camii Bina Emîni Salih Efendi tarafından¹⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısında Çavuşdere Caddesi'nde yaptırılan mescide 17. yüzyıl ortalarında Pîr Hasan Burhaneddin Cihangirî'nin halifesi Çamlıcalı Mehmed Efendi tarafından meşihat koydurulması suretiyle tesis edilen tekke, 20. asra gelindiğinde Halvetî-Şa'bânî şeyhlerine intikal etmişti. Babası Şeyh Muhammed Nurî Efendi'nin vefatıyla postnişin olan Hüseyin Bedreddin Efendi 1925 yılında tekkeler seddolunduğunda irşadını sürdürüyordu.¹⁵

Köstendilli Ali Efendi'den hilafet aldıktan sonra Halvetiyye'nin Raufiyye isimli kolunun ortaya çıkmasına vesile olan Seyyid Raufî Ahmed Efendi, Salacak'ta imam-hatîbi olduğu Sinan Paşa Camii'nin yanında bir tekke tesis etmişti. Raufiyye'nin asitanesi durumundaki bu bina 1917'de çıkan büyük İhsaniye yangınında önemli ölçüde zarar görmüştü.¹⁶ Tekkenin son şeyhi Ahmed Hıfzî Efendi'ydi.¹⁷

Şeyh M. Ârif Dede, Zeyneb Kâmil Mahallesi'nde Harmanlık Sokağı'ndaki Arakiyeci Hacı Mehmed Efendi Mescidi içinde m.1773/h.1187 yılından itibaren Halvetî-Cerrahî ayini icra etmeye başladı. Cerrahî Asitanesi şeyhi Muhammed Rızaeddin Yaşar Efendi, uhdesinde olan Ârif Dede (Kapıağası) Tekkesi şeyhliğini m.1910/h.1328 yılında oğlu İbrahim Fahreddin Efendi'ye devretti. Fahreddin Efendi tekkelerin seddolunduğu 1925 yılına kadar burada Perşembe günü sofrayı kurmuş ve ayin icra ettirmiştir.¹⁸ Babasının m.1913/h.1331 yılında irtihaliyle aynı zamanda Cerrahî Asitanesi postnişini olan İbrahim Fahreddin Erenden ömrünün sonuna kadar Karagümrük'teki meşrutahanede (şeyh evinde) ikamet etmiş, Pîr Nureddin-i Cerrahî Tekke ve Türbesi'nin günümüze kadar ulaşması için azami gayret sarf etmiştir. *Sualnâme, Tarifât, Usûlnâme* ve *Envâr-ı*

Şeyh
Fahreddin
Erenden

Hazret-i Pîr Nureddin-i Cerrahî isimli eserleri kaleme aldı. 16 Kasım 1966 Çarşamba günü vefat etmiş olup Cerrahî Asitanesi'nde medfundur.

Üsküdar'da Zeyneb Kamil Mahallesi'nde kurulmuş bir başka Halvetî-Cerrahî dergâhı da Hâfız İsmail Efendi Tekkesi'dir. Babası Şeyh M. Nureddin Efendi m.1874/h.1291 yılında vefat ettiğinde küçük yaşta olan oğlu Haşim Efendi'ye Saçlı Mustafa Efendi vekâlet etti. m.1890/h.1307 yılı öncesinde postnişin olan Hâşim Efendi'ye babasından ayrıca Eyyûb Sultan semtindeki Tameşvar Tekkesi de intikal etmişti. Hâfız İsmail Efendi Tekkesi daha Nureddin Efendi döneminde harap olup arsa haline dönüştüğünden Hâşim Efendi Tameşvar Tekkesi meşrutasında ikamet ediyordu. Evkaf Nezâreti, Mebâni-i Hayriyye Müdürü olarak görev yapan ve oradan emekli olan Hâşim Efendi Tameşvar Tekkesi'nde çıkan yangın sonrası Göztepe'ye taşındı. 1935 yılında vefat eden Hâşim Efendi'nin kabri Sahra-yı Cedîd Kabristanı'ndadır.¹⁹

Şeyh Rûmî (Cumartesi) Tekkesi, Halvetî-Sinanî şeyhi Seyyid Feyzullah el Muslî tarafından 18. yüzyıl ortalarında bugünkü Gündoğumu Caddesi'nde tesis edilmiştir. Topkapı Pazar Tekkesi şeyhi Galib Efendi'nin halifesi olan Üsküplü Ahmed Şükrî Darcan bu tekkenin son şeyhidir.²⁰ 1925 sonrasında demir ticaretiyle meşgul olmuştur.

Edirneli Muhammed Buhurî Efendi'ye nispet edilen Halvetiyye'nin Buhuriyye koluna ait İstanbul'daki iki tekkeden biri, Üsküdar'da Ahmediye meydanında Saçlı Hüseyin Efendi tarafından tesis edilmişti. Selânikli Muhammed Nazîf Efendi ile birlikte Halvetiyye'nin Sünbülüyye koluna intikal eden tekke 1918 yılında çıkan büyük yangında çevresindeki evlerle birlikte ortadan kalktı.²¹ O dönemde Nazif Efendi'nin oğlu Ahmed Nurullah Efendi şeyhti.²² Günümüzde arsasında bir banka şubesi bulunmaktadır.

Bilecikli Atpazarî Seyyid Osman Efendi tarafından²³ Eski Toptaşı Caddesi üzerinde tesis edilen Celvetî tekkesi sonradan Halvetiyye'ye intikal etmiştir. 1925 yılında Muhammed Nurî Efendi'nin²⁴ şeyh olduğu tekke; sonraki dönemde arsa halini almış ve yerine Hacı Bedel Mustafa Efendi ismiyle yeni bir cami yaptırılmıştır.

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Rıfâî Şeyhleri

1925 yılında faaliyette bulunan 5 Rıfâî tekkesinden en başta geleni İstanbul'un ilk tesis edilen Rıfâî tekkesi olması sebebiyle Rıfâî Asitanesi'dir. Ahmed Muhyiddin Efendi'nin *Tomâr-ı Tekâyâ* isimli eserinde Şeyh Abdu'l-âl Efendi tarafından m.1741/h.1154 yılında tesis edildiği²⁵ kayıtlıken Hüseyin Vassaf'ın Sefine-i Evliyası²⁶ ile Tabibzâde Mehmed Şükrî'nin *Mecmuâ-i Tekâyâ*'sında²⁷ m.1732/h.1145 yılında kurulduğu bilgisi bulunmaktadır. Tabibzade'ye ve tekkenin son şeyhi olan Hüsnü (Ceyhun) Efendi'ye göre²⁸ ilk şeyh Muhammed el Hadîdî olup h.1100 veya h.1000 sonrasında vefat etmiştir. 200 yıla yakın Rıfâî ayini icra edilen tekke, 19. asır sonlarından itibaren başka ülkelerden gelen ziyaretçilerin de alâkasını celbetmiş olup Fausto Zonaro ve Albert Aublet gibi ressamların tablolarına bu ayinler yansımıştır. Ziya Molla lâkabıyla meşhur Şeyh Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin vefatı sonrasında postnişin olan Şeyh Hüsnü Efendi, Meclis-i Meşayih'a verdiği otobiyografisindeki bilgilerden²⁹ anlaşıldığı üzere m.1876/h.1293 yılında İstanbul, Vefa'da doğdu. Süleymaniye Medresesi müderrislerinden Kütahyalı Hoca Abdurrahman Efendi'nin oğlu olan Hüsnü Efendi, Rıfaiyye'nin Sayyadiyye koluna mensup olup Sivas'ta ikamet eden Rıfâî şeyhi Abdullah el Haşîmî'den m.1900/h.1318 yılında hilafet aldı. Kadiri hilafetini ise Ahmed Süreyya Emin Efendi'den aldı.³⁰ 1925'e kadar şeyhlikte bulunmuş, ömrünün son dönemini Beşiktaş'ta bugünkü Deniz Müzesi'nin açık hava kısmında yer alan ihvanı olan bir ailenin altı katlı ahşap konağında geçirmiştir.³¹ Edebiyat çevrelerinde "Sarier" lâkabıyla meşhur olan Hüsnü Efendi, 1934'te Ceyhun soyisini aldı. "Hiç bulunmaz akranı/ Mahz-ı lutf-ı Yezdâni" ve "Münkir terk et nizayı" isimli ilahileri bestelenmiştir. 26 Aralık 1952 tarihinde vefat ettiğinde, Sinan Paşa Camii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra Beşiktaş'ta Yahya Efendi Kabristanı'nda Ahmed Süreyya Emin Efendi'nin kabri yanına defnedilmiştir.

Seyyid Muhammed Nurî Efendi tarafından m.1813/h.1228 yılında Rıfâî meşihatı koydurulan Kurban Nasuh Tekkesi'nin son şeyhi, torunu M. Hayrullah Taceddin Efendi olmuştur. 16 Kasım 1885 (8 Safer 1303³²) tarihinde Üsküdar'da doğan M. Hayrullah Taceddin Efendi, tekkenin ikinci şeyhi Seyyid Muhammed Tevfik Efendi'nin oğludur.³³ Ravza-i Terakki Mektebi'nde (bugünkü Halil Rüştü İlköğretim Okulu'nun yerindeydi) gazeteci Burhan Felek, hattat Necmeddin Okyây ve Yeraltı Camii imamı Üsküdarlı Ali Efendi ile aynı sınıfta okudu.³⁴ 14 yaşındayken babası vefat edince tasavvufi terbiyesini dayısı Muhammed Hulûsî Efendi ve Fatih'teki Alâeddin Mescidi Tekkesi şeyhi Huzur Hocası Hoca Salih Nazım Efendi'nin yanında tamamladı ve kendilerinden hilafet aldı.

Rufai Asitanesi
Şeyhi Hüsni
Ceyhun'un
kabri

Babasının vefatında dayısının 5 sene vekâleten şeyhlikte bulunduğu Kurban Nasuh Tekkesi'ne m.1904/h.1322 yılında iclâsı gerçekleşti. Bu vazifesini 1925 yılında tekkeler seddolunana kadar sürdürdü. 1904 yılında Rüsûmat Emanetinde başladığı memuriyete 1913'te Defter-i Hakanî'de devam etmiş, 1922'de tapu memurluğuna geçmiş, Be-yoğlu Tapu ve Kadastro İdâresi'nde vazife yapmıştır. 1937'e kadar ise İstanbul Hacı memurluğunda bulunmuştur.³⁵ *Zübdetü'l-Ahlâk*, *Güldeste-i Dervişân* ve *Gülgonca-i Âşıkân* isimli üç te'lif eseri yayımlanmıştır. Bahar aylarında bahariyye ve nevruziyye yazıp dostlarına dağıttığını, bir orta oyununda ısrarları kıramayarak İsmail Dümbüllü ile karşı karşıya pişekâr oynadığını Revnakoğlu nakletmektedir.³⁶ 7 Ekim 1954'te Üsküdar'da vefat eden M. Hayrullah Taceddin Efendi'nin kabri Karacaahmed Kabristanı'nda 10. adada, Büyük Reşit Paşa Caddesinin başladığı köşededir. Oğlu Kutbittin Yalım (v.1979) Özel İdare Personel Müdürlüğü yapmış olup babasının yanında medfundur.

Sandıkçı İbrahim Edhem Efendi tarafından Ahmediye Meydanı yakınında m.1857/h.1274 yılında tesis edilen Sandıkçı Tekkesi, Üsküdar'da tesis edilmiş mühim Rıfâî tekkelerinden biridir. Pamukçu Baba lâkabıyla tanınan Ahmed Âbid Efendi'nin 29 Ramazan 1319 (9.1.1902) tarihinde vefatı sonrasında oğlu Ali Haydar Efendi postnişin oldu. 5 Muharrem 1293 (1 Şubat 1876) tarihinde İstanbul, Üsküdar'da doğan Ali Haydar Efendi, dedesi İbrahim Edhem Efendi'nin halifesi Edirne Hacı Memi Efendi Tekkesi şeyhi Üsküdarlı Ahmed Sıdkî Efendi'den 7 Rebiu'l-ahir 1320 (14 Temmuz 1902) tarihinde hilafet aldı.³⁷ Balkan Savaşı'nda Edirne'nin kurtarıldığı sırada İstanbul'dan çeşitli tarikat şeyhleri Edirne'ye gitmişler ve Selimiye Camii'nde bir zikir ayini icra etmişlerdi. Bu ayin sırasında Haydar

Efendi, Selimiye'nin kubbesine fırlattığı topuzlu şişin altında durmuş ve şişi vücuduna saplayarak burhan göstermiştir.³⁸ Tekkelerin seddolunduğu 1925 yılına kadar Üsküdar Sandıkçı Tekkesi'ndeki postnişinliği devam etti. Sadece tekke şeyhliğinde bulunmuş, memuriyette görev almamıştır. 11 Ağustos 1937 (4 Cemaziye'l-ahir 1356) tarihinde vefat etmiş, Üsküdar Gülnûş Valide Sultan Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrasında Karacaahmed Kabristanı, 8. adaya defnedilmiştir. Kabir taşı mevcut değildir. Manisa Akıl Hastanesinde başhekimlik ile Dilsiz ve Körler Müessesesi müdür muavinliği yapan Nuri Sandıkçioğlu (v.1959) ve 1966-70 yılları arasında Galatasaray Lisesi müdürlüğü yapan Muhiddin Sandıkçioğlu (1908-1980) oğulları, Selma Sandıkçioğlu ise kızıydı.

Ahmediye Camii'nde imam olarak bulunan el Hac Mahmud Râci Efendi'nin Rifaî ayinine başladığı tekkeye m.1917/h.1337 yılında İhsan Efendi postnişin olmuş ve 1925'e kadar burada irşadını sürdürmüştür.³⁹

Toygartepe Saçlı Hüseyin Tekkesi şeyhleri ise Rifaiyye'nin Ma'rifiyye koluna mensup idiler. Babası Hüseyin Hâzım Efendi'den hilafet alan Ahmed Nesîb Efendi, m.1911/h.1330 yılından tekkelerin seddolunduğu tarihe kadar bu tekkenin postnişinliğinde bulundu. Ayrıca Durbali Mescidi İmamlığı ve Şirket-i Hayriye Vapur Kumpanyası'nın Hukuk Müşavirliği Kâtipliği uhdesinde bulunuyordu.⁴⁰

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Celvetî Şeyhleri

1925'te Celvetî tarikine mensup olup faal durumda olan 10 tekke bulunuyordu. Bu tekkelerden Pîr Aziz Mahmud Hüdayî'nin türbesini de içinde bulunduran ve asitane konumundaki tekke Şeyh İsmail Hakkı Bursevî'den itibaren Celvetiyye'nin Hakkıyye ismiyle anılan koluna bağlıken diğer tekkelerden sekizi Haşimiyye koluna bağlanmıştı.

1915 ve 1921 yıllarında iki sefer Meclis-i Meşayih Reisliğine tayin olunan Asitane şeyhi Muhammed Gülşen Efendi m.1923/h.1341 yılında irtihal etti. O esnada Rûm Mehmed Paşa Camii'nde irşad hizmeti veren Muhammed Abdu'l-gafur Âbid Efendi, Asitane secadenişini oldu. m.1872/h.1288 yılında doğan Âbid Efendi, dayısı Muhammed Gülşen Efendi ve Bursa Üftade Tekkesi şeyhi Muhammed Üftade Efendi'den hilafet aldı. Tekke şeyhliğinin yanı sıra Evkâf-ı Kuyûd-ı Kadîme Kalemî'nde görev yapıyordu.⁴¹ 1925'ten sonra cami olarak kullanılan dergâhta imam olarak görev aldı. 1934'te Kocaman soyisini alan Âbid Efendi 6 Eylül 1946 tarihinde vefat ettiğinde Karacaahmed Kabristanı'na cediti Mudanyalı Abdurrahman Efendi'nin yanına defnedildi.

Hekimoğlu Ali Paşa'nın m. 1732/h.1145 yılında Bandırma Seyyid Yusuf Nizameddin Efendi⁴² için inşa ettirdiği tekkeye oğlu Seyyid Mustafa Haşim Efendi'nin (Haşim Baba) postnişin olmasıyla birlikte Celvetiyye tarikinde Haşimiyye ismiyle bir kol oluştu. Haşim Baba Celvetiyyenin yanında Mısır Kaygusuz Abdal Tekkesi şeyhi Hasan Baba'dan da Bektaşî icazeti almıştı. Bu durum Asitane şeyhi Muhammed Ruşen Efendi'nin

tepkisine sebep olmuş ve vefatında Haşim Baba'nın cenazesi Asitane'ye kabul edilme-
yerek namazı dışarıda kılınmak durumunda kalmıştı.⁴³ M.1891/h.1309 yılında doğan
Yusuf Nizameddin Fahir Efendi, babası Ahmed Münib Efendi'nin m.1918/h.1336 yı-
lında vefatıyla hem Üsküdar'daki Bandırmalı Tekkesi'nin hem de Kadıköy, Kuşdili'n-
deki Abdu'l-bakî Efendi Tekkesi'nin postnişinliğine getirildi. Yusuf Nizameddin Fahir
Efendi Celvetiyye'nin yanı sıra Ali Nutki Halifebaba'dan Bektaşî babalığı icazeti aldı.⁴⁴
Tekkelerin seddolanması sonrasında Kuşdili'ndeki tekkenin meşrutasında ikamet
etti. Meşruta yıkılınca yerine yaptırılan apartmana taşındı. 1934 yılında Ataer soyis-
mini aldı. Tarih Dünyası Dergisi'nin 1951 yılı 25. sayısından ve 1953 yılı 38. sayısına
kadar, "Bektaşîlik" başlığını taşıyan seri yazılar yayımladı. Bu yazılarda Bektaşîler ara-
sındaki sır kabul edilen bir takım itikadi bilgiler açıklanmış, İslam tarihinde yaşanan
bir kısım vakalara ehl-i sünnetin bakışından farklı bilgi ve yorumlar dile getirilmiştir.
Nezih Uzel'in anlattığına göre 10 Muharrem günleri Sümbül Efendi Camii'nde Kerbelâ
hadisesini ve Hz. Hüseyin'in şehadetini anmak için tertip edilen meclislerde duaları
son zamanlarına kadar Yusuf Fahir Baba yaptırmıştı.⁴⁵

Şahım Âl-i Abâya,
Erenlere aşk olsun,
Meydan-ı Murtaza'ya,
Girenlere aşk olsun

kt'asıyla başlayan ilahisi bestelenmiştir. 12 Aralık 1967 tarihinde vefat etti. Kadıköy Os-
man Ağa Camiinde kılınan cenaze namazı sonrası na'şı Karacaahmed Kabristanı'nın
Bandırmalı Tekkesi karşısındaki kısmına defnedildi.

Celvetî meşayihından Selâmi Ali Efendi, Üsküdar'da 3 tekke tesis etti. Selâmi Ali Mahal-
lesi Katibim Aziz Bey Sokağı'nda inşa ettirdiği tekkenin son şeyhi Ahmed Sa'dî Efendi
olup henüz küçük yaşta olduğundan yerine Hâfız Zekeriya Efendi vekâlet ediyordu.⁴⁶
Acıbadem Tekkesi'ne (Günümüzde arsasında Bağlarbaşı Kültür Merkezi bulunmaktadır)
m.1899/h.1316 yılında şeyh olan Muhammed Mâcid Efendi, tekke arsasına tramvay
deposu yapılması kararı alınınca Fıstıkağacı semtinde günümüzde Selâmî Ali Efendi
Camiî'nin bulunduğu arsaya yeni bir tekke binası yaptırarak taşındı. 1925 yılına gelin-
diğinde tekkenin şeyhi Abdullah Hâdî Efendi'ydi.⁴⁷ Reşat Ekrem Koçu'nun anlatımına
göre tekke 1958 yılı öncesinde arsa halini almıştı.⁴⁸ Selâmî Ali Efendi'nin açık türbesinin
de bulunduğu Kısıklı semtinde kurulan tekkenin son şeyhi ise Mustafa İzzeddin Efendi
idi. Beşiktaş'ta Neccarzade Tekkesi şeyhi Mustafa Rızaeddin Efendi'nin halifesidir. Am-
cası Muhammed Nurullah Efendi'nin m.1917/h.1335 yılında vefatı sonrasında tekkenin
postnişini olan Mustafa Rızaeddin Efendi, bu vazifesini 1925'te tekkeler seddolanana
kadar sürdürmüş,⁴⁹ 1956 yılı sonrasında vefat etmiştir.

Celvetiyye'nin Fenaiyye kolunun pîri olan Seyyid Ali Fenayî Efendi'nin tesis ettiği, Kavalalı M. Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım'ın hazirede yatan annesi ve yakınlarının kabirlerini çeviren şebekeyi yıldızlarla boyatması sonrası Yıldızlı Tekke olarak meşhur olan tekke 19. yüzyıl başlarından itibaren Haşimiyye koluna intikal etmiştir. Tekkelerin seddolunduğu 1925 yılında bu tekkenin son şeyhi Ahmed İhsan Efendi'ydi.⁵⁰

Eski Menzilhane Yokuşu ile Cuma pazarının birleştiği yerdeki İskender Baba Tekkesi'nin son döneminde vazife gören şeyhler de Bandırmalı Yusuf Nizameddin Efendi'nin torunları olmuştur. Bandırmalı Tekkesi postnişini Ahmed Münîb Efendi'nin kardeşi Hâfız Muhammed Rıza Efendi, İskender Baba Tekkesi'nde 1925 yılına kadar irşad ile meşgul olmuştur.⁵¹

Günümüzde Şeyh Camii ismiyle ibadete açık bulunan, Kethüda Aslanağazade Mustafa Efendi tarafından Şeyh Devatî Mustafa Efendi için yaptırılmış olan tekke, kuruluşundan 1925 yılına kadar Celvetiyye'ye bağlı kalmıştır. Son şeyh Hakkı Efendi henüz sağır (küçük yaşta) olduğundan yerine önce Hüdayî Asitanesi hâfız-ı kütübü Haydar Molla, sonra da Bandırmalı Tekkesi dedegânından Ahmed Nâmık Efendi vekâlet etmiştir.⁵²

Tekke listelerinde ismine rastlanmamakla birlikte Mehmed Muhlis Efendi ve oğlu Hâfız Hüseyin Tevfik Efendi, Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından Gizlice Evliya Zaviyesi'nin şeyhleri olarak kaydedilmektedir.⁵³ Üsküdar Postanesi'nin arka kısmında yer alan Gizlice Evliya Türbesi'nde türbedar olarak vazife üstlenen Hâfız Hüseyin Tevfik Efendi'nin görevini vefatı sonrasında oğlu hâfız Eşref (Ede) Efendi devralmıştır. m.1876/h.1292 yılında doğan Eşref Efendi, Bandırmalı Ahmed Münîb Efendi'nin mürîdanındandı. Cumhuriyet sonrasında Aziz Mahmud Hüdayî Türbesi'nde fahrî türbedarlığın yanı sıra Gûlnuş Valide Sultan Camii'nde müezzin olarak görev yapmıştır. Ahmed Yüksel Özemre tarafından Üsküdar'ın Üç Sırlısı arasında gösterilen Eşref Efendi'nin Melâmî-Hamzavî azîzlerinden Eyüp Şeyh Murad Tekkesi şeyhi Abdülkadir Belhî Efendi, Halvetî-Şa'bânî şeyhi Fatih Türbedarı Ahmed Amiş Efendi ve Nakşî-Müceddidî şeyhi Mehmed Sâbit Efendi ile yakın münasebetleri olmuştu. Hemen hiç Eyüp'teki tekkesinden dışarı çıkmayan Abdülkadir Belhî Efendi'nin Eşref Efendi'nin davetini kırmayıp Üsküdar, Sandıkçı Tekkesi'ndeki zikir meclisine gelmesini Ahmed Yüksel Özemre, Eşref Efendi'nin hazretin nazarındaki kıymetinin nişanesi olarak aktarmaktadır.⁵⁴ Gûlnûş Valide Sultan Camii imamı hezarfen hattat Necmeddin Okyay ile aynı camide müezzin olan Eşref Ede arasında sıkı bir dostluk vardı. Üsküdar Mevlevîhanesi karşısında ikamet eden Galata Mevlevîhanesi şeyhi Ahmed Celaleddin Dede ile Eşref Ede'nin arifane konuşmalar yaptıklarını Süheyl Ünver aktarmaktadır.⁵⁵ "Evliyaullah her şeyini saklar fakat nazarını saklayamaz."⁵⁶ sözü meşhurdur. 30 Ocak 1954 tarihinde Üsküdar'da vefat eden Eşref Efendi'nin cenaze namazı Fethi Ahmed Paşa Camii'nde Necmeddin Okyay tarafından kıldırıldı. Karacaahmed Kabristanı'nda 1. adada Şair Nabî'nin kabri yanında medfundur.

Kartal Ahmed Baba tarafından 18. yüzyıl sonlarında Nuhkuyusu Caddesinde tesis edilen Kartal Baba Tekkesi'nin son şeyhi Hasan Hulki Kartalbaba'dır. İlk kuruluşunda Kadiriyyeden olan bu tekke, Bandırmalı Tekkesi şeyhi Galib Efendi'den hilafet alan İbrahim Edhem Efendi ile birlikte Celvetiyye'nin Haşimiyye koluna intikal etmiştir.⁵⁷ İbrahim Edhem Efendi'nin m.1908/h.1325 yılında vefatıyla oğlu ve halifesi Hasan Hulki Efendi postnişin olmuş ve bu vazifesini 1925'te tekkelerin seddine kadar sürdürmüştür. Hayatının geri kalan kısmında ticaretle uğraşan Hasan Hulki Kartalbaba 30 Mayıs 1954 (27 Ramazan 1373) tarihinde vefat etti ve Karacaahmed Kabristanı'na defnedildi.⁵⁸

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Kadirî Şeyhleri

Tekkeler seddolunduğu esnada Üsküdar'da 8 tekkede Kadirî usulüne göre ayin icra ediliyordu.

Feyzullah el Hindî tarafından Murat Reis Mahallesi, Küfeci Sokağı'nda tesis edilen Hindîler Tekkesinin şeyhleri Kadiriyyeden olup Orta Asya ve Hindistan'dan gelen dervişleri misafir ediyordu. İbrahim Hakkı Konyalı tarafından yayımlanan 1924 yılına ait Gayrimenkul Vakıflar Listesine⁵⁹ göre tamire muhtaç bir halde bulunan tekkenin son şeyhi Muhammed Tâhir Efendi idi.⁶⁰ Günümüze, Feyzullah Efendi kabri ile birlikte birkaç mezar ulaşabilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerindeyken yol genişletilirken yıktırılan Halim Gülüm Dede Tekkesi'nin son şeyhi Mustafa Hulûsî Efendi'nin Meclis-i Meşayih'a verdiği otobiyografiye göre m.1883/h.1300 yılında Üsküdar'da doğdu. Halim Gülüm Dede Tekkesi şeyhi Nakibzade Muhammed Emin Efendi'nin oğludur. Kadirîhane şeyhi Abdu's-şekûr Efendi'den m.1917/h.1335 yılında hilafet alan Mustafa Hulûsî Efendi 19 Şa'bân 1335 (10 Haziran 1917) tarihinde postnişinliğe tayin olundu.⁶¹ 1925 yılında tekkeler seddolunduğunda şeyhliği devam ediyordu.

1826 yılında Bektaşî tekkeleri kapatılana kadar Paşa Limanı'ndaki Yarımca Baba Tekkesi'nde Bektaşî şeyhleri bulunuyordu. 1830 sonrasında Ahmed Şerîf Efendi tarafından yeniden inşa ettirilen tekkede Kadirî ayini icrasına başlandı. Son şeyh Muhammed Kâzım Efendi 1930 yılında vefat etti.⁶²

Hacı Kâmil Efendi tarafından m.1855/h.1271 yılında Orta Asya'dan gelen dervişlerin ikameti amacıyla yaptırılan Havuzbaşı (Şeyh Nevruz) Tekkesi, Sultan Vahidüddin'in Hazine Dar Ağası Mukbil Ağa tarafından 1920'lerde yenilenmiştir.⁶³ Tekkenin son şeyhi Muhammed Nureddin Artam, m.1900/h.1318 yılında doğdu. Tekkeler seddolunmadan hemen önce babasının vefatıyla postnişin olan Nureddin Artam,⁶⁴ Ankara ve İstanbul liselerinde İngilizce ve edebiyat hocalığı yaptı. 1944 yılında Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nde Propaganda, Kitaplık ve Derleme müdürlüklerinde çalıştı. On yıl süreyle Ankara Radyosu'nda Radyo Gazetesi isimli bir program hazırladı ve sundu. Vakit ve Ulus

gazetelerinde Toplu İğne imzasıyla fıkra yazıları yazdı. Hece vezniyle yazdığı şiirlerde Atatürk için kullandığı mübalağalı methiyeleri sebebiyle tenkide uğrayan Nureddin Artam, 26 Ekim 1958'de Ankara'da vefat etti.

Beylerbeyi'nde Fıstıklı Mescid'de imam-hatip olarak vazife gören Şeyh Hüseyin Kâzım Efendi tarafından m.1919/h.1338 yılında bir vakfiye tesis ettirilmiş ve mescidde Kadirî ayini icrasına başlanmıştı. Ocak 1930'da vefat eden Hüseyin Kâzım Efendi Eyyûb Sultan Kabristanı'nda medfundur.⁶⁵

Opr. Dr. Burhanettin Üstünel Caddesi ile Divitçiler Caddesi'nin kavşağında, şimdi büfe bulunan yerde Serbölük Ahmed Keşfi Efendi tarafından inşa ettirilmiş bir Kadirî tekkesi yer alıyordu. Babası Kadirî-Eşrefî şeyhi M. Hicabî Efendi'nin 1916 yılında vefatıyla oğlu Ahmed Burhaneddin Efendi tekkenin şeyhi olmuş ve 1925'e kadar bu vazifesini sürdürmüştür.⁶⁶

Bugünkü Zeynep Kamil İlkokulu'nun arsasında Kadıasker Ahmed Efendi Camii bulunuyordu. Ahmed Muhyiddin Efendi bu camiin derûnunda (içinde) Kadiriyyeden Avnîzade Tekkesi'nin faaliyet gösterdiğini kaydetmektedir.⁶⁷ Bu tekkenin son şeyhi Muhammed Eşref Efendi, Bağdadlı Zencî Beşir Efendi'nin halifesi olup müşhidinden sonra postnişin olmuş ve 1925'te tekkeler seddolunana kadar irşadına devam etmiştir.⁶⁸

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Bedevî Şeyhleri

1925 yılına gelindiğinde Üsküdar'da 4 Bedevî tekkesi faaliyet gösteriyordu.

18. yüzyıl sonlarında Seyyid Muhammed Hasîb Efendi tarafından Balcılar Yokuşu ile Devran Sokağı'nın birleştiği yerde bir Nakşî-Müceddidî tekkesi inşa ettirilmiş olup bu tekkenin meşihati Kalpakçı Mustafa er Rıza Efendi vasıtasıyla Bedeviyyeye intikal ettirilmiştir.⁶⁹ Tekkenin son şeyhi Muhammed Ali Rıza Efendi⁷⁰ olup günümüzde arsası satılmış ve yerine apartmanlar yaptırılmıştır.

Seyyid Hâfız Hüseyin Hıfzî Efendi, Beylerbeyi'nde İstavroz Deresi tabir olunan yerde m.1856/h.1272 yılında tekke inşa ettirmişti. Bu tekkenin son şeyhi Seyyid Mahmud Ratip Efendi'dir.⁷¹ İstavroz Bedevî Tekkesi şeyhi Muhammed Said Efendi'nin oğlu ve halifesi olan M. Ratip Efendi, ömrünün son yıllarını Kadıköy, Ziverbey'deki evinde geçirdi. 1963 yılında vefat etti ve Nakkaştepe Kabristanı'na defnedildi.

Mustafa İzzet Efendi tarafından m.1874/h.1291 yılında tesis edilen Timariye (Settariye) Tekkesi'nin son şeyhi Mehmed Râmî Efendi'dir. m.1883/h.1300 yılında Beylerbeyi'nde doğan M. Ramî Efendi, Timariye Tekkesi şeyhi Mehmed Hâmil Efendi'nin oğludur. Hattat Sâmi Efendi'den; Sülüs, Celî Sülüs, Ta'lîk ve Dîvani icâzetleri alan M. Râmî Efendi'nin *Tuhfetü'l-Ahbâb fî Fezâilî'l-Ashâb* isimli eseri basılmıştır. m.1903/h.1321 yılında babası M. Hâmil Efendi'den hilafet almış⁷² ve babasının vefatı sonrasında İslâmbey

Bedevî Tekkesi şeyhi Hafız İbrahim Efendi tarafından aynı tekkeye iclâs olunmuştur. 1925'te tekkeler seddolunduğu vakit bu vazifesini sürdüren M. Râmî Efendi 1954 yılında vefat etmiş ve Nakkaştepe Kabristanı'na defnedilmiştir.

Çengelköy eşrafından İbrahîm Edhem Efendi'nin kızı Fatma Adeviye Hanım, kocası Seyyid Ahmed Rasih Efendi için m.1866/h.1283 yılında bir Bedevî tekkesi inşa ettirdi. Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne-i Evliya* isimli kitabının sonuna aldığı ve tekkelerin seddolunduğu dönemdeki şeyhleri gösteren listede bu tekkenin şeyhi olarak Siyahî (Seyfullah) Efendi ismine rastlanmaktadır.⁷³ İbrahim Hakkı Konyalı 20 Nisan 1975 günü tekkenin meşrutasında kendisiyle görüşmüştür.⁷⁴ Son şeyhin vefatı sonrası harabeye dönen meşrutahane 2014 yılında restore edilerek Kur'an Kursu olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Nakşibendî Şeyhleri

1925 yılında Üsküdar'da Nakşibendiyye usulünce hatm-i hâcegân icra edilen 5 tekke bulunuyordu.

Numan Bey tarafından m.1792/h.1207 yılında Çinili Camii yakınında inşa ettirilen Afganiler Tekkesi Orta Asya'dan gelen dervişleri misafir ediyordu. Tekkenin son şeyhi el hac Muhammed Emin Efendi idi.⁷⁵

Sultan III. Selim tarafından m.1805/h.1220 yılında yaptırılan Selimiye Tekkesi'nin ilk şeyhi Kangırlı (Çankırlı) Abdullah Efendi'dir.⁷⁶ 1896 yılına kadar Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye şubesine göre erkân yürütülen tekkeye m.1908/h.1326 yılında Nakşî-Halidî meşayihından Muhammed Es'ad Erbilî, Muhammed Hidayet Efendi küçük yaşta olduğundan vekâleten tayin edildi.⁷⁷ Ancak M. Es'ad Efendi'nin diğer tekkesi olan Fatih'teki Kelâmî Tekkesi'nde kalmayı tercih etmesi sebebiyle oğlu Muhammed Ali Efendi Selimiye Tekkesi'nde dervişâna hatm-i hâcegân yaptırmıştır. m.1874/h.1291 yılında Erbil'de doğan Muhammed Ali Efendi'ye m.1903/h.1321 yılında babası Muhammed Es'ad Erbilî tarafından hilafet verildi. İlim icazetini m.1895/h.1312 yılında Hafız Şakir Efendi'den almış, m.1918/h.1337 yılında dersiam olmuştur.⁷⁸ Selimiye Tekkesi'nin yanında m.1916/h.1334 yılında Fatih'teki Bayram Paşa Tekkesi şeyhliği de uhdesine verilmiştir. 1925 sonrasında bir süre Reji (Tekel) İdaresi'nde çalışan Muhammed Ali Efendi, Menemen Hadisesi sonrası babasıyla birlikte Menemen'e götürülmüş ve 3 Şubat 1931 günü idam edilmiştir.

Maraş Valisi Abdullah Paşa tarafından m.1752/h.1166 yılında Sultan Tepesi'nde yaptırılan Özbekler Tekkesi'nin ilk şeyhi Hacı Hâce Seyyid Abdullah Efendi olmuştur.⁷⁹ Buhara ve Taşkentli şeyhlerin postnişin olduğu bu tekkenin 8. şeyhi Hacı İbrahim Edhem Efendi, İstanbul'da ebrû sanatının yayılmasında önemli rol oynamıştır. Tekkenin onuncu şeyhi ve Edhem Efendi'nin torunu olan Mehmed Ata Efendi, m.1883/h.1300 yılında doğdu. İstiklâl Harbi yıllarında Anadolu'ya insan ve silah geçişinde Ata Efendi önemli bir görev üstlendi. 1934'te Özbekkangay soyisini alan Ata Efendi, 16 Haziran

1936 tarihinde vefat etti ve tekke haziresine defnedildi. Ata Efendi'nin kardeşi Necmed-din Özbekkangay da Küçük Hüseyin Efendi hulefasından olup 1971'deki vefatına kadar tekkede ikamet etmiştir.

Alaca Minare Tekkesi, Hacı Hüseyin Dede tarafından m.1730/h.1143 yılında bir Nak-şî-Müceddidî tekkesi olarak inşa ettirilmiştir.⁸⁰ Mevlâna Halid-i Bağdadî'nin halifesi Abdu'l-fettah el Akrî'nin m.1862/h.1279 yılında postnişin olmasıyla Nakşibendiyye'nin Halidiyye şubesine intikal eden tekkede 1925 yılına gelindiğinde İsmail Efendi şeyh idi.⁸¹

Selami Ali Efendi Caddesi, Dibek Ahmet Sokağı'nda sadece haziresi günümüze inti-kal etmiş Musa Baba Tekkesi'nin son şeyhi Ahmed Efendi'dir. Unkapanı'ndaki Seyyid Ahmed Buharî Tekkesi'nin şeyhi Ali Fakrî Efendi'nin halifesi olan Ahmed Efendi, 1925 yılına kadar Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye usulüne göre derviş yetiştirmiştir.⁸²

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Bayramî Şeyhleri

1925 yılına gelindiğinde Üsküdar'da 2 Bayramî Tekkesi bulunuyordu.

İlk defa 17. yüzyıl başlarında Bezcizade Muhammed Muhyiddin Efendi tarafından bir Halvetî tekkesi olarak tesis edilen, sonrasında ise Bolulu Hacı Himmet Efendi'nin post-nişin olmasıyla Bayramiyye tarikine geçen Bezcizade (Himmetzade) Tekkesi 1925 yılın-da tekkelerin yasaklanmasına kadar geçen 300 yıldan uzun süre boyunca Üsküdar'daki manevî hayatın mühim merkezleri arasında yer almıştır. Bayramiyye'den Himmetiyye isimli bir kol oluşmasına vesile olan ve pîr mertebesinde bulunan Hacı Himmet Efen-di'nin soyundan gelen şeyhlerin postnişin olduğu tekke, âyin gününün Salı olması se-bebiyle Salı Tekkesi ismiyle de anılmıştır. Son şeyhi Abdullah Nâsîh Efendi⁸³ olan tekke, 1958 yılında Zeyneb Kâmil Hastahanesi'nin genişletilmesi sırasında yıktırıldı. Günü-müzde haziresi Küçük Selimiye Camii avlusuna nakdedilmiş durumdadır. A. Süheyl Ün-ver'in 6 Ağustos 1963 tarihli notlarında Zeyneb Kâmil Hastanesi Başhekimî ve sonradan İstanbul Belediye Reisi olacak olan Fahri Atabey arasında şöyle bir görüşme geçer:

"Öğle üzeri evden çıktım. Dolmuşla Zeyneb ve Kamil Hastahanesi'ne geldim. Başhekim Fahri Atabey'i görerek karşısındaki Hekim Ali Münşî Efendi kabrini söyledim. Bugün herhalde sikkın idi. Ters konuşma yoluna gitti. "Ben ölüleri düşünmüyor, doğuracaklara kolaylık ve yer arıyorum. Hoca sen ne diyorsun!" diye adeta çıktı. Ben de şöyle dedim. "Hastahaneyi genişletmek için istimlakler yaptınız. Güzel komşunuz Himmetzâde Pan-teonu'nu muhafaza edin" dedim. "Olmaz onu Karaca Ahmed'e, Mezarlıklar Müdürlüğü nakledecek." dediniz. Birkaç defa sordum, "Aynen nakledildi." dediniz. "Şimdi nerede?" diye sordum. "Bilmem ben ölülerle alâkadar değilim." dediniz. "Ama bu muhitin ve dolayısıyla memleketimizin tarihini öldürmeye hakkınız yok. Sonra Hekim Bursalı Ali Münşî Efendi 1146'dan beri 230 senedir karşınızda muhafaza edilmiş. Bugün perişan du-rumda. Baş taşı düşecek, onunla alâkadar olun. Bunlarla yalnız ben mükellef değilim.

Biz hekimler kendi şubelerimizin tıp tarihini bilmeyiz. Sonra bu zat ilk defa bizde Latinceyi öğrenip kına kına ve ipeka üzerine müstakil eserler ve bir büyük tıp yazan âlim, fâzıl ve Garb'da meşhur bir hekimimiz. Onu muhafaza, hepimizin vicdan ve namusumuzun borcudur." Dedim. Duraladı. "Haydi gidelim, göstereyim." dedim. "Muavinim gitsin." dedi. Ben de daha asi bir duruma düşmemek için sustum. "Peki." dedim. Ona giderayak şunu ilave ettim: "Bunları tahrip ve muhafaza etmeme yoluna sülük edersek bu yüzden ve bunun vebalinden başımıza gelmedik kalmaz. Çektiklerimiz hep böyle hareketlerimizden." dedim. Yani onun bir sene Yassıada'da tutuklu olarak sürüklenmesinin Himmet Dede'nin sitesini mahvetmesi cezası olduğunu anlatmak istedim. Daha da başına gelecekler olduğunu işrâb ettim ve ayrıldım."⁸⁴

Salacak'ta tesis edilen Bayramiyye'den Etmek Yemez Tekkesi ise son kez Mustafa Âkif Efendi tarafından m.1870/h.1286 yılında ihya edilmiştir. Tekkenin son şeyhi Halil Cemal Efendi'dir.⁸⁵

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Sa'dî Şeyhleri

Tekkeler seddolunduğunda Sa'dî tarikine mahsus 3 tekke faaliyet gösteriyordu.

Gündoğumu Caddesi (eski Menzilhane Yokuşu) üzerindeki Malatyalı İsmail Ağa'nın yaptırmış olduğu mescide Sa'dî meşihati konulması sonrasında ayin icrasına başlanmıştır. Tekkelerin seddolunduğu esnada Ali Şemseddin Efendi postnişindi. Ali Şemseddin Efendi'nin kayınbiraderi ve Neyzen Aziz Dede'nin hocası olan Neyzen Üsküdarlı Salim Bey, 22 Ramazan 1302 (5.7.1885) tarihinde Sandıkçı Tekkesi'nde zikirde vefat edince bu tekkenin haziresine defnedilmiştir. Sadeddin Nüzhet Ergun, Ali Şemseddin Efendi'nin oğlu Kemal Özasan'ı son devrin en mükemmel ayin reisi olarak kaydetmektedir.⁸⁶ Tekkenin son devir zâkirbaşlarından Üsküdarlı Âsım Efendi Valide Camii baş imamı iken 1 Şubat 1940 tarihinde vefat etti.⁸⁷

İsfendiyarzade Balaban Ahmed Baba'nın m.1630/h.1040 yılında inşa ettirdiği mescide Yağcızade Seyyid Ahmed Efendi tarafından m.1770/h.1184 civarında Sa'dî meşihati koydurulmuştur. Hâfız Muhammed Emin Efendi 1925 yılına gelindiğinde bu tekke de irşadını sürdürüyordu.⁸⁸

Abdu'l-hayy Efendi tarafından Celvetiyyeye bağlı olarak tesis edilen Hallac Baba Tekkesi, 19. yüzyıl başlarında Sa'diyyeye intikal etmiştir. Tekkenin son şeyhi Hüseyin Sa'deddin Nüzhet Ergun m.1899/h.1317 yılında Bursa'da doğdu. Yemen'de şehit düşmüş Kolağası Ali Efendi'nin oğludur. Üsküdar Sultanîsi'ni ve Darulfünun'un Edebiyat bölümünü bitirdi. m.1910/h.1328 yılında dayısı olan Hallac Baba Tekkesi şeyhi Ahmed Ferid Efendi'nin irtihali üzerine Unkapanı Seyyid Ahmed Buharî Tekkesi şeyhi Ali Fakrî Efendi'nin vekâletiyle tekke şeyhliği uhdesine verildi.⁸⁹ Ali Fakrî Efendi'den m.1922/h.1340 yılında Sa'diyye, Nakşîyye ve Rifaiyye hilafeti alan Sa'deddin Nüzhet

Üsküdar
Mevleviyyahanesi
Şeyhi Ahmed
Remzi Dede

Efendi'nin aynı yıl asaleti tasdik olundu. Tekkelerin seddolanması sonrasında Konya Muallim Mektebi'nde, Erenköy Kız Lisesi'nde, Kadıköy Erkek Lisesi'nde ve Kuleli Askerî Lisesi'nde edebiyat muallimi olarak çalıştı. Reşat Ekrem Koçu'nun Mesut Bey'den aktardığına göre muallimlikten ayrılmış ve bir süre geçim sıkıntısına düşmüştür.⁹⁰ Hasan Âli Yücel tarafından 1943'te Bayezid Devlet Kütüphanesi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Bu görevindeyken verem tedavisi için Validebağı Preyantoryumu'na yatırıldıysa da tedavi cevap vermeyince tekke meşrutasında 25 Nisan 1946 günü vefat etmiştir. Kabir taşında hatalı olarak vefat yılı 1960 yazılıdır. Elliden fazla eseri bulunan Sadeddin Nüzhet'in Türk Musikisi Antolojisi ve Türk Şairleri kitapları yarım kalmıştır.

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Mevlevî Şeyhleri

Üsküdar Mevleviyyahanesi, Seyyid Numan Halil Dede tarafından m.1790/h.1205 yılında inşa ettirilmiştir. Ferruh Çelebi'nin 1920 yılında Karaman Mevleviyyahanesi'ne tayin olunması üzerine postnişinliğe getirilen Ahmed Remzi Dede, tekkenin son şeyhi olmuştur. m.1872/h.1289 yılında doğan Ahmed Remzi Dede, Kayseri Seyyid Burhaneddin Mevleviyyahanesi şeyhi Süleymân Atâullâh Efendi'nin oğludur. Yenikapı Mevleviyyahanesi'nde Celâleddin Dede'nin yanında sema çıkardı. 26 Receb 1327'de Kütahya Erguniye Mevleviyyahanesi şeyh vekilliğine, 23 Rebiu'l-ahir 1328'de Kastamonu Mevleviyyahanesi şeyhliğine ve 23 Muharrem 1332'de Halep Mevleviyyahanesi şeyhliğine tayin edildi.⁹¹ 1920 yılında

Üsküdar Mevlevihanesi'ne tayin olundu. 1934'te Akyürek soyismmini alan Ahmed Remzi Dede, tekkelerin seddolunması sonrasında başladığı Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi baş memurluğu görevini 1 Şubat 1937'deki istifasına kadar sürdürdü. 7 yıl kadar Ankara'da kızlarının yanında ikamet etti ve Ankara Eski Eserler Kütüphanesi'nde müşavir olarak görev yaptı. 6 Kasım 1944 günü Kayseri'de vefat etti ve Seyyid Burhaneddin Türbesi bahçesine defnedildi.⁹² Üsküdar Mevlevihanesi şeyhliğinde bulduktan sonra Galata Mevlevihanesi postnişini olan Ahmed Celâleddin (Baykara) Dede de 1946 yılındaki vefatına kadar Üsküdar Mevlevihanesi yanındaki evinde ikamet etmiştir.

Üsküdar Tekkeleri'nde Son Bektaşî Şeyhi

Tahir Baba tarafından Kısıklı'da m.1794/h.1209 yılında bir Bektaşî tekkesi kurulmuştur. Tekkenin son müürşidi Ali Nutkî Baba m.1866/h.1283 yılında doğdu. M. Ali Hilmî Dede baba'dan halifebabalık⁹³ icazeti alan Ali Nutkî Baba, babasının vefatıyla postnişin oldu ve bu vazifesini tekkeler seddolunana kadar sürdürdü. 1936 yılında vefat ettiğinde Çamlıca Tekkesi'ne defnedilmiş, tekke yıktırılınca kabri Merdivenköy Şahkulu Sultan Tekkesi arkasında yer alan, Mansur Baba Kabristanı'na nakledilmiştir.

Dipnotlar

- 1 Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sufiyye* (müellif hattı yazma), Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâyi Blm., nr. 1291, vr. 20b.
- 2 Ayvansarayî Hüseyin Efendi/Ali Satı Efendi/Süleyman Besim Efendi (haz. A. Nezih Galitekin), *Hadikatü'l Cevâmi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, II, 100.
- 3 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya-yı Ebrar fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, IV, 13.
- 4 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İBB Yayınları, İstanbul 1996, IV, 126.
- 5 Ayvansarayî Hüseyin Efendi, II, 231. Son şeyh Ahmed Kerâmeddin Efendi'nin oğlu Rüknüddin Nasuhioğlu ise tekkenin banisinin bizzat Pîr Muhammed Nasuhî olduğunu aktarmaktadır. K. E. Kürkçüoğlu (yeni yazıya aktaran), *Şeyh Muhammed Nasuhî: Hayatı Eserleri Divanı Mektupları*, 1996, s. 14.
- 6 Sadık Vîcdâni, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)* (haz. İrfan Gündüz), Enderun Yayınevi, İstanbul 1995, s. 214.
- 7 Bu kitap *Şeyh Muhammed Nasuhî: Hayatı Eserleri Divanı Mektupları* ismiyle yayına hazırlanmış olup ve Orhan Nasuhioğlu tarafından 1996 yılında yayımlanmıştır.
- 8 Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, s. 663.
- 9 M. Nermi Haskan, isim benzerliğinden yola çıkarak Maliye Nâzırı Safvetî Paşa'nın tekkenin banisi olduğunu yazmakla birlikte bu ifade doğru değildir. (bk. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2001, I, 470) Musa Safvetî Paşa (v.1864) bu tekkenin kuruluşundan sonraki bir dönemde doğmuştur.
- 10 Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, Tophane Kadiriler Asitânesi Özel Kütüphanesi, s. 242.
- 11 Sadeddin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 648.
- 12 *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nde Said Özok maddesinde hatalı olarak İstanbul'da vefat ettiği yazılmıştır. İzmir'de vefat etmiş, 5 Nisan 1945 Perşembe günü gemiyle İstanbul'a getirilip Doğançılar Camii'nde cenaze namazı kılınmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 5 Nisan 1945)
- 13 *Tekâyâ ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, nr. 109, 1341, s. 1 sıra: 4. Bu deftere ulaşmamı sağlayan Müfid Yüksel Beyefendi'ye müteşekkirim.

- 14 Kolağası Mehmed Raif, *Mir'at-ı İstanbul*, Alem Matbaası, İstanbul 1314, s. 99.
- 15 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 47 sıra: 262.
- 16 Sadık Vicedâni, *a.g.e.*, s. 235; Mehmet Nermi Haskan, *a.g.e.*, I, 467
- 17 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 30
- 18 Fahreddin Erenden, *a.g.e.*, V, 144 (Fahreddin ERENDEN'in *Envâr-ı Hazret-i Pîr Nûreddin Cerrâhî* isimli eseri, Fahrettin Dal tarafından *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, isimli yüksek lisans tezi halinde Marmara Üniversitesi, S.B. Enstitüsü'nde 2006 yılında kabul edilmiştir. Metine yapılan atflar söz konusu kitabın orijinal cilt ve sayfa numaraları verilmek suretiyle belirtilecektir.)
- 19 *a.g.e.*, V, 84.
- 20 Mehmet Cemal Öztürk, *Cerrahilik, Şeyh Nureddin Cerrahî ve Cerrahî Tarikatı*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s. 220.
- 21 M. Nermi Haskan, *a.g.e.*, I, 470.
- 22 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 22 sıra: 122.
- 23 Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, II, 219.
- 24 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 38 sıra: 216.
- 25 Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, Tophane Kadiriler Asitânesi Özel Kütüphanesi, s. 63.
- 26 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya-yı Ebrar fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, I, 210.
- 27 Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, Taksim Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, K. 75 ve Ekleri, vr. 49a.
- 28 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 102.
- 29 *a.g.e.*, V, 101-102.
- 30 Hüseyin Vedad, *Gülzâr-ı Ma'rîfet*, Seçil Ofset, İstanbul 2011, s. 27.
- 31 Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007, s. 70.
- 32 Kendi otobiyografisinde "1303 hicrî senesinin Saferininin 8. Perşembe gününe tesadüf eden 23 Teşrinievvel 1301 tarihinde Dersaadet"te doğduğunu beyan etmektedir. Ancak bu iki tarih birbirini tutmamaktadır. 23 Teşrinievvel 1301 tarihi miladi 4 Kasım 1885 tarihine tekabül ederken, hicri 26 Muharrem 1303 tekabül etmektedir. Hicrî 8 Safer 1313 tarihi ise miladî 16 Kasım 1885, rumî 4 Teşrin-i sani 1301 tarihine tekabül etmektedir.
- 33 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 104.
- 34 Cemaleddin Server Revnakoğlu (haz. M.D. Bayın-I. Dervişoğlu), *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 305.
- 35 Selami Şimşek, *Şeyh Hayrullah Tâceddin er-Rifâî Külliyyâtı*, Revak Kitabevi, İstanbul 2012, s. 27.
- 36 Cemaleddin Server Revnakoğlu, *a.g.e.*, s. 306.
- 37 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 99-100.
- 38 Turan Atık, *Rifailik Tarikatı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Marmara Üniversitesi, S.B. Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul 2007, s. 16.
- 39 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 54 sıra: 303.
- 40 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 99.
- 41 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, III, 29.
- 42 Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 210.
- 43 Sadeddin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, 409.
- 44 Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Ankara 2003, VI, 56.
- 45 <http://nezihuzel.net/index.php/2011/03/06/yusuf-fahir-baba/>
- 46 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 31 sıra: 172.
- 47 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 31 sıra: 173.
- 48 Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul 1968, I, 194.
- 49 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 115.
- 50 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 37 sıra: 208.
- 51 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 8, sıra: 44.
- 52 *a.g.e.*, s.14 sıra: 79.

- 53 Sadeddin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 479.
- 54 Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2008, s. 59.
- 55 A. Süheyl Ünver, *Eşrefname*, Süleymaniye Kütüphanesi, s.1.
- 56 *a.g.e.*, s. 2.
- 57 Ahmed Muhyiddin Efendi, *a.g.e.*, s. 163.
- 58 Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, Süleymaniye Kütüphanesi, Dosya: 69.
- 59 İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976-1977, I, 59.
- 60 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 43 sıra: 242.
- 61 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 114.
- 62 Salim Bostancıoğlu, *a.g.e.*, s.108.
- 63 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 111.
- 64 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, V, 272.
- 65 Mehmed Rebii Hâtemi Baraz, *Teşrifat Meraklısı Beyzâde Takımının Oturduğu Bir Kibar Semt, Beylerbeyi*, İstanbul B. B. Kültür İşleri Daire Bşk. Yayınları, İstanbul, 1994, c.2 s.307. Tebliğin yazılması esnasında gözümden kaçan bu kitabı işaret eden ve kendi kütüphanesinden yararlanmamı sağlayan Prof. Dr. Ali Birinci'ye müteşekkirim.
- 66 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 3 sıra:17.
- 67 Ahmed Muhyiddin Efendi, *a.g.e.*, s. 128.
- 68 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 102.
- 69 Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, vr. 14a.
- 70 *Tekaya ve Zevayaya Mahsus Defterdir*, s. 25 sıra: 138.
- 71 *Tekaya ve Zevayaya Mahsus Defterdir*, s. 22 sıra: 121.
- 72 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 108.
- 73 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, V, 271.
- 74 İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, I, 422.
- 75 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 11 sıra:64.
- 76 Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, vr. 18a.
- 77 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 33 sıra:182
- 78 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, II, 372.
- 79 Ayvansarayî, *a.g.e.*, II, 240.
- 80 Kolağası Mehmed Raif, *a.g.e.*, s. 133-134.
- 81 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, II, 147.
- 82 *a.g.e.*, II, 54.
- 83 *a.g.e.*, V, 273.
- 84 A. Süheyl Ünver, *Üsküdarname I*, Üsküdar Belediyesi Yayını, 2012, s. 115.
- 85 *Tekâya ve Zevâyaya Mahsus Defterdir*, s. 12 sıra:69
- 86 Sadeddin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, 671
- 87 Mehmet Nermi Haskan, *a.g.e.*, I, 457
- 88 Abdurrezzak Tek hatalı olarak Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi'yi bu tekkenin son şeyhi olarak göstermektedir. 1341 tarihli Tekaya ve Zevayaya Mahsus Defter'de tekke şeyhi olarak Hafız Muhammed Emin Efendi kayıtlıdır. (Bkz. Abdurrezzak Tek, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Şeyh Portresi: Üsküdarlı Balabanî Hasan Hüsnü Efendi ve Tasavvuf Anlayışı, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16/2 [2007]).
- 89 Sadık Albayrak, *a.g.e.*, V, 117; Osmanzade Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, I, 369.
- 90 Reşat Ekrem KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul 1968, c.9 s. 5179
- 91 Yakup Şafak, *Feridun Nâfiz Uzluk'un Notları*, http://akademik.semazen.net/author_article_detail.php?id=809, 21.1.2008
- 92 Hasibe Mazioğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1987, s. 7.
- 93 Bedri Noyan, *a.g.e.*, VI, 32.